

EKO

回

向

Juni 1998

Nr 77

Centrum voor Shin-Boeddhisme v.z.w.

Pretoriastraat 68
B-2600 Antwerpen-Berchem

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
ISSN : 1370-0243

Afgiftekantoor : Antwerpen X-drive-in

I n h o u d

Editoriaal : De Grote Twijfel	1
Shinran Shonin : Jodo-Wasan 66 - 70	4
Rennyō Shonin : Gobunsho li-7	10
Shitoku : Rennyō Shonins Twee Waarheden (II)	13
K. Haemers : Over de Vrees van de Thuisloze	17
M. Strubbe : Zelfs aan Populieren...	22
Ter Overweging	24
Jodo-Shinshu op het Internet	25
Jikoji-Nieuws	26

Eindredactie : Shitoku A. Peel
Opmaak, regie & distributie : De Simpele Weg vzw
(Leemputstraat 10 - 2600 Berchem)

Noch de redactie noch het Centrum voor Shin-Boeddhisme zijn gebonden door de bijdragen van derden, die overigens niet noodzakelijk de zienswijze van de redactie weergeven. Iedere auteur is verantwoordelijk voor zijn bijdrage.

Het Centrum voor Shin-Boeddhisme vzw en de Shin-Tempel JIKOJI erkennen de spirituele en morele autoriteit van de Jōdo-Shinshū Hongwanji-ha (Kyoto) in de personen van Hoofdabt Go-Monshu Koshin Ohtani en van Ere-Hoofdabt Zenmon Kosho Ohtani, maar zijn voorts organisatorisch en financieel autonoom. Hun werking is dus afhankelijk van uw medewerking, uw waardering en uw steun. Onze bankrekening is 408-2075891-59, op naam van De Simpele Weg vzw, 2600 Berchem-Antwerpen. Ook voor Nederland, maar liefst opgemaakt in BEF.

Editoriaal

De Grote Twijfel

De publicatie van een Nederlandse vertaling van één van Stephen Batchelors boeken (Uitg. Asoka) blijkt in sommige middens wat stof te hebben doen opwaaien.

Batchelors bedoeling evenwel is duidelijk : de hoofdlijnen van het (Zen)boeddhisme zo nauw mogelijk in verband te brengen met en te doen aansluiten bij vragen eigen aan het westerse filosofische denken, blijkbaar om het begrijpen van de Dharma door westerlingen te vergemakkelijken. Op dit vlak speelt de auteur o.a. in op het element 'twijfel' (bv. Descartes' *doute méthodique*); hij gebruikt daarbij een citaat van een Koreaanse Zen-monnik, waaruit moet blijken dat enkel 'de grote twijfel' je kan leiden tot de ervaring van 'de grote vrijheid', d.i. de Uiteindelijke Verlichting.

Is zo 'n uitspraak boeddhistisch aanvaardbaar ? Persoonlijk meen ik van wel.

Hierbij hoef ik zelfs niet te verwijzen naar Nagarjuna of Dharmakīrti of Huinēng, maar mag ik gerust de historische Boeddha Sakya-muni vermelden, die in het befaamde *Kalama-sutta* (Pāli Kanon, Anguttara-nikaya III, 65) zich uitspreekt over geloven, twijfelen, onderzoeken en vaststellen :

... Zo komt het dat wij voortdurend in onduidelijkheid en twijfel vertoeven, waarbij wij ons afvragen wie toch van al deze eerwaarde heren het ware en wie het onware verkondigt.

- Zeer juist, Kalama's, zeer juist gezien dat gij wel moét twijfelen. In zo'n gevallen moet men wel twijfelen ! Daarom zeg ik u :

Richt u niet naar hetgeen er gezegd wordt, niet naar een of andere overlevering, niet naar wat er algemeen beweerd wordt, niet naar wat er geschreven staat in heilige schrifturen, niet naar rationele bewijsvoeringen of logische deducties, niet naar wat op 't eerste gezicht blijkbaar is, niet naar overeenstemming met uw eigen inzichten en berekeningen, niet naar een schijn van werkelijkheid. Denkt ook niet : 'Deze asceet is onze leermeester; daarom moeten wij hem blindelings geloven !'

Maar, Kalama's, wanneer gij bij uzelf en door uzelf ervaart dat deze of gene dingen slecht en verwerpelijk zijn, dat ze ook door de wijzen worden afgekeurd, dat zodra men ze uitvoert of ook maar eraan begint, ze naar onheil en lijden voeren, daan moet gij die zaken verwerpen !

De Zenmeesters, zeker de Chinese en de Koreaanse - de Japanse iets minder - hebben voortdurend de nadruk gelegd op de onwetendheid van alle weten. Enkel het Boeddha-weten (dat Verlichting is) biedt zekerheid boven alle twijfel. Maar hierover kan in feite niets medegedeeld worden, want deze kennis situeert zich overheen het conceptuele, het denkbare, het verwoordbare.

Maar wie op het niveau van de relatieve waarheid niet twijfelt, kan dit niveau niet overstijgen en dus geen Verlichting, d.i. bevrijding uit de wereld van geboorte-en-dood, verwezenlijken.

Ook in het Reine-Landdenken speelt de twijfel een belangrijke geestelijke rol. Hier gaat het niet zozeer over de waarde van het conceptuele weten, maar om de werkzaamheid van de 'meditatieve en niet-meditatieve praktijken'. Het is de twijfel aan hun spirituele doeltreffendheid die leidt en ondersteuning geeft aan de afbouw van zelfkracht-bekommernissen en aan de inbreng van het Gemoed van Vertrouwen, de verwezenlijking van *shinjin* (wat *mutatis mutandis* overeenkomt met Zens *satori*).

Deze nadruk op niet-zomaar-geloven leidt nog naar andere conclusies. Het afwijzen van elk dogma of dogmatische instelling en het doorlopende invraagstellen van elke 'ik'-ervaring, ook van 'mijn' houding tengenover de Leer zoals die 'mij' medegedeeld wordt. Hierin verschillen de grote Mahayana-scholen van alle theocratische, d.i. onvermijdelijk dogmatieke leerstelsels.

Zelfs al beperkt ik me hier tot het beschouwen van de Japanse Zen- en Jodo-Shinshu-stromingen, dan valt me dat sterk impact van kritisch denken op. Hierbij kan en zal een kritische houding (zowel op dharmalogisch als op historisch gebied) niet onderdrukt worden. Wel kan ertegen gepolemiseerd worden.

Een recent voorbeeld van deze kritische beiderzijdse instelling. Ter gelegenheid van het Rennyō Shōnin jaar heeft de *Jodo Shinshu Hongwanji-ha*, onze hoofdtempel, via zijn dienst 'Institute of Jodo Shinshu Studies' samen met 'Hongwanji International Center', vijf bijdragen over de 8ste Hoofddabt (door A. Bloom, Sh.G. Pinto, J. Ducor, K.K.Tanaka, J.C.Dobbins & Sh.A. Peel) gebundeld in een *Rennyō Shōnin Reader*. Opvallend daarbij is toch wel dat - zelfs in een hulde-uitgave - Rennyō niet boven of buiten elke kritische benadering komt te staan.

Op ditzelfde vlak van de behoefte aan twijfel, onderzoek en kritiek, vindt men ook de Jodo-Shinshu opvatting over het (onaangename...) begrip 'orthodoxie'. Hierbij wordt immers verwacht dat men een degelijke kritiek op eigen verantwoording neemt (*to my mind, in my opinion, in my view, according to my understanding...*) en dat men niet poogt zich te verschuilen achter de Hongwanji. En dat men zowel onder elkaar als tegenover de patriarchen, de meesters en de tempels de vereiste eerbied en tolerantie bewaart.

Namu Amida Butsu.

Shitoku

JODO WASAN
(Hymnen van het Reine Land)

Shinran Shonin

Vertaling en nota's: Rev. Yuho B. Van Parijs

66 (R61)¹

"Wek [in uzelf] het Oprechte Gemoed, de Verzuchting, en het Verlangen naar Geboorte!"²

Door de wezens in de tien richtingen dit geschikte middel aan te reiken,³

Opende Hij de Tijdelijke Poort van de diverse goede handelingen;⁴

En volbracht Hij de Geloofte te verschijnen aan die mens.⁵

(1) Deze en de twee volgende hymnen werden gecomponeerd met betrekking tot de 19de Geloofte. Deze Geloofte stelt dat diegenen die de verschillende praktijken beoefenen met het oog op Geboorte in het Reine Land vergezeld worden op weg naar het Reine Land. De tekst van de 19de Geloofte volgens het Grote Sutra luidt: *"Indien ik boeddha word en alle wezens in de tien richtingen die in zich het gemoed ter verlichting gewekt hebben, die de diverse verdienstelijke daden verrichten met het oprechte verlangen in mijn land geboren te worden, zouden op het ogenblik van hun overlijden mij niet zien verschijnen omringd door mijn hemelse schare, moge ik dan niet de Volkomen Verlichting verwezenlijken."*

(2) *Shishin Hotsugan Yokushô*: 'Oprecht Gemoed, Verzuchting, en Verlangen naar Geboorte'. Deze vormen de drie

gemoedstoestanden of de drie aspecten van vertrouwen zoals dit beschreven wordt in de 19de Gelofte. 'Hotsugan' kan zowel gelezen worden als 'verlangen' als verwijzen naar het afleggen van een gelofte... in deze context vertaald als 'Verzuchting' zou men de term kunnen beschouwen als in betrekking staande met het in zich opwekken van het Gemoed ter Verlichting, m.a.w. het verlangen alle wezens tot Geboorte in het Reine Land te brengen.

(3) *Hōben shi*: let. 'het aanreiken van een geschikt middel' of 'het leiden of gidsen door het gebruik van geschikte middelen'.

(4) *Shuzen no Kemon*: 'Tijdelijke Poort van diverse goede handelingen'. De 19de Gelofte wordt als een tijdelijk geschikt middel voorzien voor diegenen die zichzelf van nature uit beroepen op de eigen heilsinspanningen. De Gelofte moedigt hen aan de verschillende goede handelingen en praktijken qua moraliteit en meditatie te volbrengen als voorwaarde voor het verwezenlijken van geboorte in het Reine Land.

(5) *Gengoninzen*: 'Te verschijnen aan die mens', d.i. te verchijnen aan de mens op het moment van het overlijden.

67 (R62)

Door de "Gelofte van Verschijnen op het Moment van de Dood",¹

toont Shakyamuni ons allerhande vormen van goed in één enkele tekst, het Meditatie-sutra.

Zo moedigt hij de mensen van meditatieve en niet-meditatieve goede handelingen² aan.

(1) *Rinjūgenzen no Gan*: let. 'Geloofte van Verschijnen op het Moment van de Dood' is één van de 5 benamingen voor de 19de Geloofte.

(2) *Jōsan shōki*: let. 'Verschillende mensen van meditatieve en niet-meditatieve goede handelingen'. 'Ki', dat letterlijk 'capaciteit' betekent wordt hier gelezen als 'mens'. 'Jōsan' is een afkorting voor 'Jōzen' (meditatief goede handeling), en 'sanzen' (niet-meditatief goede handeling). Niet-meditatieve goede handelingen omvat alle goede daden en praktijken die worden beoefend vanuit een 'gewoon', d.w.z. dagdagelijks gemoed. Meditatieve goede handelingen verwijzen naar de praktijken van meditatie/concentratie, d.w.z. praktijken verricht vanuit een éénsgericht gemoed. Het Meditatie-sutra verwijst op expliciete wijze naar de verschillende praktijken door dewelke men geboorte in het Reine Land kan verwezenlijken. Van de 16 omschreven praktijken in dit sutra zijn de eerste 13 meditatieve praktijken, de 3 laatste niet-meditatieve praktijken.

68 (R63)

**De verschillende goede handelingen en de talrijke praktijken;¹
Wanneer ze worden volbracht met Oprecht Gemoed en [vanuit]
Verzuchting,
Dienen ze allen - zonder enige uitzondering - als geschikte
goede handelingen
voor de verwezenlijking van Geboorte in het Reine Land.**

(1) *Shōzen mangyō*: let. 'diverse goede' verwijst naar alle goede daden of handelingen, zowel meditatief of niet-meditatief. 'Mangyō' ('10.000 praktijken') verwijst naar al de praktijken van het 'Pad der Wijzen'. In de Reine-Land

context worden deze praktijken echter gezien als 'tijdelijke geschikte middelen' die voeren naar de Ware Praktijk, d.i. de Ander-Kracht Nembutsu van de 18de Gelofte.

69 (R64)¹

"Wek [in uzelf] het Oprechte Gemoed, het Gemoed van [Verdienste-] Overdracht, en het Verlangen naar Geboorte!".²

Door de wezens in de tien richtingen dit geschikte middel aan te reiken;

Opende Hij de Ware Poort van de Naam.³

En volbracht Hij de Gelofte dat zij uiteindelijk de Geboorte zullen verwezenlijken.⁴

(1) Deze en de volgende twee hymnen werden geschreven met betrekking tot de 20ste Gelofte die stelt dat diegenen die de Nembutsu zeggen vanuit zelf-kracht optiek, d.i. zonder te vertrouwen op de Ander-Kracht, **uiteindelijk** toch de Geboorte in het Reine Land verwezenlijken. De intentie van deze Gelofte stemt overeen met de expliciete betekenis van het Amida-kyô. De tekst van de 20ste Gelofte in het Grote Sutra luidt: *"Indien ik boeddha word en alle wezens in de tien richtingen die mijn Naam gehoord hebben, hun gedachten op mijn land vestigen, de diverse wortels van verdienste planten en oprecht verlangen in mijn land geboren te worden, zouden niet aldaar geboren worden, moge ik dan niet de Volkomen Verlichting verwezenlijken."*

(2) *Shishin Ekô Yokushô*: 'Oprecht Gemoed, [Gemoed van] Verdienste-Overdracht, en Verlangen naar Geboorte'. Deze vormen volgens Shinrans interpretatie de drie aspecten van vertrouwen of de Drie Gemoedstoestanden zoals deze voorkomen in de 20ste Gelofte.

(3) *Myōgō no Shimmon*: let. 'De Ware Poort van de Naam'. 'Ware Poort' staat hier in contrast met de 'Tijdelijke Poort' van de 19de Gelofte. 'Naam' betekent in deze context het 'reciteren' van de Naam als zelf-kracht praktijk.

(4) *Fukasuisha*: let. 'wanneer zij niet uiteindelijk Geboorte verwezenlijken'. In deze gelofte-clausule verzekert Amida diegenen die vanuit zelf-kracht de Nembutsu beoefenen dat ook deze weg hen uiteindelijk tot Geboorte in het Reine-Land voert.

70 (R65)

Door de Gelofte van Vervulling¹ van de Uiteindelijke Bevrijding,

Bracht Shakyamuni in het Amida-sutra de Wortel van Goedheid en de Wortel van Deugd naar voor;²

Hiermee moedigde hij de mensen aan het [de Praktijk van het] Ene Voertuig³ te beoefenen.

(1) *Kasui no Gan*: 'Gelofte van Vervulling of Verwezenlijking (van de Uiteindelijke Bevrijding)', d.i. één van de vier namen voor de 20ste Gelofte.

(2) *Zempon tokuhon*: 'Wortel of basis van Goedheid en Deugden', verwijst naar Amida's Naam die alle verdiensten en deugden in zich belichaamt.

(3) *Ichijō no ki*: let. 'Mensen van het Ene Voertuig'. '*Ichijō*' (Skt. *Ekayāna*) is de benaming die wordt gegeven aan het 'Absolute Voertuig van de Ware Leer' (Saddharma) dat alle wezens gelijkelijk en zonder enig onderscheid in staat stelt het Boeddherschap te verwezenlijken. Voor Shinran verwijst dit naar het Voertuig van Amida's Gelofte. Zie KGSS II-

84. "(...) *Het Ene Voertuig is het Voertuig van het Grote Ene Beginsel. Het verwijst uitsluitend naar het Ene Boeddha-Voertuig van de Geloofte. (...)*" Shinran verwijst naar volgelingen van de 18de Geloofte als "mensen die het Ene Voertuig hebben verwezenlijkt".

*Nanasoji ni amaru zo
oi no toshi o he te
mata kono haru no hana
ya mi te mashi.*

Al over de ouderdom
van meer dan zeventig
heb ik toch weer de bloemen
van deze lente gezien.

*Itsu made to nanasoji
amari oiraku no
ikeru inochi no tsurenasa
no mi ya.*

Met een lang leven
van meer dan zeventig jaar,
treur ik over mijn oud lijf
dat nog steedsaan 't leven houdt.

Rennyō Shōnin

ERHEEN GAAN IS MAKKELIJK, TOCH IS ER DAAR NIEMAND

I Ō MUNIN NO SHŌ

Rennyō Shōnin

(Gobunshō II-7)

Wanneer we de zaak rustig beschouwen, dan is het inderdaad zó dat het aan de [karmische] doeltreffendheid van het houden van de vijf voorschriften (*go-kai*, Sk. *pañcāśīla*) dat wij ons bestaan in het mensenrijk te danken hebben. Zoiets is immers een uiterst zeldzame gebeurtenis.

Toch is het leven in het mensenrijk slechts een kortstondige overgang; het leven dat hierna volgt is een zalige eeuwigheid. Zelfs wanneer we prat op gaan op weelde en genieten van een overstelpende beroemdheid, toch is de gang van de wereld zodanig "dat diegenen die welvaren zeker zullen vervallen en dat diegenen die elkaar ontmoeten voorzeker weten dat ze moeten scheiden". Daardoor kunnen we niet lang aan deze welvaart gehecht blijven. Ze kan hoogstens zo'n vijftig tot honderd jaar duren. Wanneer we horen over de onzekerheid van het leven zowel voor ouderen als voor jongeren, [zien we] dat er weinig is waarop we kunnen rekenen. Daarom zouden de levende wezens van deze verworden tijd moeten verlangen naar Geboorte [in het Reine Land] door middel van het Gemoed van Vertrouwen (*shinjin*) in de Anderkracht.

Om dit Gemoed van Vertrouwen te ontvangen, is er geen behoefte aan wijsheid of geleerdheid, aan rijkdom en aanzien noch aan armoede en vertwijfeling; het is daarbij gelijk of men goed of slecht, mannelijk of vrouwelijk is. Wat van belang is, dat is dat we

beslist de diverse [heils]praktijken afwijzen en onze toevlucht nemen tot de [éne] juiste praktijk.

Toevlucht nemen tot de [éne] juiste praktijk is in eensgerichtheid van gemoed en standvastigheid vertrouwen op Amida Tathagata, zonder de minste berekening.

De levende wezens die op deze wijze vertrouwen hebben worden door het Licht omvat. [Amida] laat ze niet vallen en wanneer het leven [karmisch] opgebruikt is, dan brengt hij ze naar het Reine Land. Het is door dit Gemoed van Gerustheid (*an-jin*) alleen dat we in het Reine Land geboren worden.

Hoe gemakkelijk verwezenlijken we dit Gevestigde Gemoed ! Er is immers geen inspanning onzerzijds. Vandaar dat de twee [Chinese] tekens *an* en *jin* kunnen gelezen worden als 'gemakkelijk [verwezenlijikbaar] gemoed' (Jap. *yasuki kokoro*); ze hebben immers [ook] deze betekenis.

Enkel door het Gemoed van Vertrouwen, eensgerichtheid en standvastig vertrouwen in de Tathagata zullen we probleemloos in het Land van Uiterste Zaligheid geboren worden. Dit Gevestigde Gemoed (*anjin*), hoe duidelijk begrijpen wij het ! Hoe gemakkelijk is het dààrheen te gaan ! Vandaar dat het Grote Sutra (I, 31) ons zegt : *Gaan is gemakkelijk, en toch wordt daar niemand [geboren]*. Dit onderricht betekent dat wanneer wij het Gevestigde Gemoed verwezenlijken en standvastig op Amida vertrouwen, het [inderdaad] gemakkelijk is om naar het Reine Land te gaan; maar vermits er slechts weinigen zijn die het Gemoed van Vertrouwen verwerpen, wordt dààr [zo goed als] niemand geboren alhoewel het zo gemakkelijk is ernaartoe te gaan.

Eens dat we dit begrepen hebben, is de Naam, die we dag en nacht, 's ochtends en 's avonds uitspreken, enkel de uitdrukking van onze dankbaarheid voor de welwillendheid van de Universele Geloofte van Groot Mededogen. Diep de Leer van de Boeddha indachtig, verstaan we de betekenis van het Gemoed van Vertrouwen dat reeds [in ons] verwezenlijkt is. Zo zullen we onvermijdelijk de Geboorte in het Vervullingsland verwezenlijken : dit is een zaak van overgroot belang.

In eerbied.

Een getrouw afschrift, gemaakt
op de 3de dag van de 3de maand,
Bunmei 6 (1474).

*Atsuki hi ni nagaruru
ase wa namida kana
kakioku fude no
ato zo akoshiki*

Dat zachte druppelen op mijn gezicht
op deze hete dag, dat zijn tranen.
Mijn hart bekrimpt bij het zien
hoe ik de Dharma aan latere geslachten over-
laat.

Rennyō Shōnin

RENNYO SHONIN's TWEE WAARHEDEN (II)

EKO's bijdrage tot het Rennyō Shonin Big Festa-jaar 1998-1999 bestaat in het publiceren van de tekst van een lezing gehouden te Düsseldorf in het 'EKO-Haus der Japanischen Kultur', in augustus 1996. Een grotere bijdrage over dit onderwerp werd (in het Nederlands !) gepubliceerd in het boek 'Rennyō Shonin Reader', een internationale uitgave van het Hongwanji International Center te Kyoto, met bijdragen in het Engels, het Portugees, het Frans én het Nederlands, rondom de diverse boeiende thema's waartoe de markante figuur van de 8ste Hoofdadit aanleiding heeft gegeven.

(Shitoku)

Het is blijkbaar gedurende de jaren van zijn verblijf te Yoshiyaki (1471-1475) dat Rennyō, nu aan het hoofd van een machtige en krachtige Honganji, geconfronteerd werd met de ambiguïteit van een religieus leven-en-beleven tegenover een administratie die stoelde op een keiharde wetgeving en op militaire slagvaardigheid.

Deze situatie zien we weerspiegeld in zijn 'Brieven' (*o-fumi*, in de Nishi-Honganji traditie ook *Gobunsho* betiteld). Het merendeel van deze brieven werden geschreven tussen Bunmei 3 (1471) en Bunmei 8 (1476); ze weerspiegelen de dagelijkse problemen, waarbij Rennyō de nadruk blijft leggen op het vermijden van discussies met andere boeddhistische stromingen; meer dan eens wijst hij op de noodzaak eerbied op te brengen voor de lokale *kami*'s en de 'andere boeddha's', maar wél zonder erop te rekenen, want men kan enkel zijn vertrouwen stellen in Amida Boeddha (bv. *Gobunsho* II-3, 1474). In brief II-6 (1474) vermaant hij de volgelingen : "*Spreek*

geen kwaad over de provinciale militaire gouverneurs of de plaatselijke grondbezitters, onder het voorwendsel dat gij het vertrouwen hebt verwezenlijkt; vervul ten volle uw openbare verplichtingen (...) Neem daarbij dit bijzonder in acht : beschouw de wetten van de staat als uw uitwendig aspect, bewaar het vertrouwen in de Ander-Kracht diep in uw gemoed en neem [de principes van] menselijkheid en rechtvaardigheid ernstig op. Denk eraan dat dit de gedragsregels zijn die in onze traditie gevestigd zijn geworden."

Twee bemerkingen aangaande dit citaat : (1) 'gedragsregels' = *okite* is een term die feitelijk voorbehouden is aan de keizerlijke administratie, net zoals *chokumei* ('keizerlijk bevel') dat voorkomt in KGSS; (2) 'menselijkheid' is een typisch confuciaans begrip (Ch. *rén*, Jap. *jin*).

Rennyō expliciteert een uitwendig aspect in brief III-13 (1476) : *"Beschouw de wetten van de staat als fundamenteel (...), betaal de gevestigde jaarlijkse belastingen en ten volle de [financiële] verplichtingen tegenover de ambtenaren (...). Wat verder in de tekst zegt hij : "Inwendig, vertrouw in eensgerichtheid van gemoed en standvastigheid op Amida Tathagata (...)."*

Een gelijkaardige toon horen we in heel wat brieven : II-10 (1474), III-10 (1475), III-11 (1475), III-12 (1476), IV-1 (1477), IV-3 (1477)...

Een eerste besluit is duidelijk : Rennyō's grootste probleem met de moeilijke staat/religie-verhouding situeert zich rondom de jaren 1474-1477, waarschijnlijk wel de moeilijkste jaren voor de Yoshiyaki Honganji. Later (in de niet-gedateerde brieven van deel V) blijkt deze storm wat geluwd te zijn...

Een tweede conclusie is dat Rennyō in zijn geest een tweeledige, dubbelsnijdende denkstructuur moet ontwikkeld hebben, waarmee

het mogelijk was een overeenstemming te bereiken tussen (a) de *shintai* (vergelijkbaar maar beslist niet identiek met Nagarjuna's 'absolute waarheid' *paramartha-satya*) als *shusse*, het 'inwendige, geestelijke, transcendent' aspect van de Leerbeleving, met (b) *zokutai* (Nagarjuna's 'relatieve waarheid' *loka-samvriti-satya*) als *sezoku*, de betrekkelijke, wereldse waarheid.

Ofschoon gedurende eeuwen, tot op heden toe, diverse Shinshu geleerden gepoogd hebben deze dualiteiten 'shusse=shintai' t.o.v. 'sezoku=zokutai' op een of andere manier terug te brengen tot Shinran Shonin zelf, is het niettemin duidelijk dat Shinran deze termen nergens (uitgezonderd in één citaat uit *Mappo Tomyoki*, in KGSS vi) gebruikt heeft : ze zouden immers zijn nadruk op niet-tweeheid, d.i. het overstijgen van elke dualiteit, tegengesproken hebben.

De vroegste schriftuurlijke verwijzing naar deze dualiteit vindt men in Kakunyo's (1270-1351) *Gaijasho*, waar we de mening aantreffen dat *shusselshintai* zou verwijzen naar 'innerlijk vertrouwen' en *seppolsezoku/zokutai* naar de 'wereldse Dharma'.

Kakunyo's zoon Zonkaku (1290-1373) maakt een duidelijk onderscheid tussen deze twee waarheidsniveaus (in *Rokuyosho* en meer expliciet in zijn *Haja Kenshoshō*). In zijn lofprijzing van Prins Shotoku (*Shotoku Taishi Koshiki*) zegt Zonkaku : "De geestelijke waarheid en de wereldse waarheid zijn wederzijds afhankelijk en deze twee waarheden ('*ni-tai*') ontstaan tezamen."

Zowat een eeuw later, wordt de volgende, consequente stap gezet door Rennyō's interpretatie (*shin-zoku ni-tai*), die een richtlijn zou gaan vormen voor de politieke situatie van de beide Honganji's. Hun bijwijlen dramatische geschiedenis onderlijnt deze bijzondere verhouding tussen *Kerk* en *Staat* : we kunnen hierin immers een

poging tot verklaring vinden voor het Ishiyama-conflict en zijn uiteindelijke oplossing (1570-1580), voor de shogunale splitsing in Westelijke en Oostelijke Honganji (1602), het accepteren van het *danka*-systeem in de 17de eeuw, de problemen met keizer Meiji tijdens diens politiek van *haibutsu-kinshaku* : "Doodt de boeddhisten en vernietigt hun boeken" (1871), en zelfs de aanslepende problemen met het militaristisch regime in de jaren 30 en 40 van deze ons eigen eeuw...

(wuruk waartgeest)

*Gokuraku e ware to
yukan to hakarau wa
Mida no chikara wa
tanoma zaru nari*

Verlangen naar Geboorte in het Land
van Vrede en Zakigheid
betekent : geen vertrouwen te hebben
in Amida's Kracht.

Rennyō Shōnin

OVER DE VREES VAN DE THUISLOZE

Katrien Haemers

Om de Leer van de Boeddha te leren kennen, moet men niet in dikke boeken zitten lezen : de Leer is te zien en te horen in alles wat zich afspeelt in de wereld rondom, en evengoed in de wereld binnenin.

Maar er zijn dagen in het menselijk bestaan, dat men in die werelden niet veel verder geraakt dan de Eerste en de Tweede Edele Waarheid. Het lijkt alsof er alleen maar oorlog en vernieling is, haat en bedrog, en oeverloze verdwazing. Sommige dagen lijkt het alsof binnenin enkel draken en demonen huishouden, en van enig licht of mededogen is er geen sprake...

Dan precies is het goed nog eens een tekst vast te nemen, een van die oude teksten die al die jaren en al die verschillende mensen hebben overleefd. En nog steeds iets te vertellen hebben aan ons, mensen uit de 20ste eeuw. Dan kan zo'n oude tekst plots helemaal nieuw en fris te voorschijn komen, alsof hij pas gisteren was geschreven.

Een van die teksten is de Leerrede over Vrees en Ontzetting (Majjhima-nikaya 4, in 'Aldus heb ik gehoord', p. 9-12) :

Aldus heb ik gehoord.

Toen de Verhevene te Savatthi in het Jeta-park verbleef, kwam tot hem de brahmaan Janussoni, en na hem eerbiedig gegroet te hebben, zette deze zich rechts van de Verhevene neer en sprak aldus :

"Eerwaarde, de broeders die u volgen hebben hun huis verlaten om het leven als thuisloze op zich te nemen. Ze hebben de eerwaarde Gotama als meester en leidsman genomen en volgen zijn leer."

Daar staat al iets : iets wat gemakkelijk vergeten wordt, iets wat veilig in het hokje 'onwetendheid' weggepropt wordt... Als je de Leer wil volgen, dan moet je bereid zijn een 'thuisloze' te worden. Dat heeft voor de meesten onder ons niet meer dezelfde concrete betekenis als voor de volgelingen van de Boeddha. Wij hoeven ons huis niet meer letterlijk te verlaten. Maar we moeten wel bereid zijn ons 'thuisloos' te voelen : dat wil zeggen, geen gevoel van veiligheid meer zoeken, geen zekerheden om ons aan vast te klampen, geen prestaties of bezittingen aankweken om ons 'ik' te bevestigen. Bereid zijn een beetje verdwaasd rond te lopen in een wereld van prestige, geweld en onverzadigbare behoeften.

En wat te zeggen over het thuisloos-zijn bij zichzelf : het erkennen in zichzelf - en vooral het aanvaarden - van diezelfde menselijke - àl te menselijke - kenmerken die we in de wereld rondom zien. We ervaren pijn omdat de wereld rondom ons niet of verkeerd begrijpt... maar wie begrijpt zichzelf ?

Het gesprek tussen Janussoni en de Boeddha gaat verder :

"O Gotama, is het dan niet hard te leven in de wilde diepte van het woud ? Ver van de woningen van de mensen moet de eenzaamheid zwaar wegen en het gemoed van een broeder die de hoogste concentratie nog niet heeft bereikt, belasten."

Verder het antwoord van de Boeddha :

"Zo is het. Ik dacht net hetzelfde vooraleer ik de volkomen verlichting verwezenlijkte. Eerst dacht ik hoe moeilijk het toch zou zijn in afzondering te leven en zich te verheugen in de eenzaamheid van het woud. Maar, na hierover nagedacht

te hebben, zei ik bij mezelf : de zwerfmonniken die zich terugtrekken in de diepte van het woud zonder rein te zijn in daden, in woorden en in gedachten, wekken in zichzelf de vrees op precies omwille van hun onreinheid en hun verderf. Evenzo dienen diegenen die de eenzaamheid ingaan zonder bevrijd te zijn van begeertes en die vervuld zijn van lusten; evenzo diegenen die kwaadwillig van gemoed of die lui zijn; diegenen die onrustige of rusteloze gedachten koesteren; diegenen die onzeker zijn, die twijfelen of die beïnvloedbaar zijn; diegenen die zich terugtrekken uit zelfverheffing en anderen minachten; diegenen die hopen een grote roem te oogsten en eerbewijzen of offergaven te ontvangen; diegenen die zich terugtrekken uit vadsigheid of uit lusteloosheid, uit onbezorgdheid of onaandachtigheid; diegenen die het doen uit verlangen naar verandering of uit domheid of uit waanzin. Al dezen, die geen reinheid hebben, worden in de eenzaamheid van het woud door angst en ontzetting overvallen."

In het antwoord van de Boeddha staan weer die bevrijdende woorden, kunnen we weer die ont-bindende gedachtengang volgen die de ketting van onze gebondenheid doorbreekt, die een opening maakt in ons duister hok, die een uitweg biedt naar het licht.

Wij zitten niet gevangen, wij klinken onszelf vast. We zijn niet gebonden, we binden onszelf onafgebroken. We laten onze verlangens niet los, en begrijpen niet waarom we loodzwaar wegen. We wentelen ons in het kluwen van ons denken, en zien niet waarin we verstrikt zitten. We trekken ons terug en begrijpen onze vereenzaming niet. We lopen steeds achter 'iets anders' aan en klagen over de veranderlijkheid van de dingen.

We begrijpen de wereld niet, we herkennen onszelf niet. We kennen de vrees van de thuisloze, we zijn vergeten waarom.

Ook tweeduizend jaar nadat deze tekst is geschreven is het goed hem te herlezen : hij houdt ons een spiegel voor, en als we de moed hebben erin te kijken, dan laat hij ons dingen zien die ons kunnen leiden naar de weg van de bevrijding.

Dan herinneren we ons weer waarom we ons bedreigd hebben gevoeld in de toestand van thuisloze, in plaats van ons juist bevrijd te hebben gevoeld. Dan kunnen we weer de rijkdom zien van 'niets te bezitten', die onbetaalbare rijkdom VRIJ te zijn.

Het vervolg van de woorden van de Boeddha vertellen ons iets over de wijze waarop we ons kunnen oefenen in dat 'thuisloos-zijn', hoe we kunnen leren onze onzekerheid en vrees te overwinnen.

Ik ben de eenzaamheid ingegaan na al die gebreken achtergelaten te hebben, rein in daden, in woorden en in gedachten, vervuld van welwillendheid, met een rustig en ingetogen gemoed, want ik mocht me beschouwen als een van de wezens die gekomen zijn tot dat punt van reinheid en levend ver van elke mensenwoning. Dan, beseffend dat ik aldus was, ontluikte zich voor mij de vreugde van het leven in eenzaamheid. Dan dacht ik : waarom zou ik niet, in de nachten van volle en nieuwe maan, van eerste en van laatste kwartier voor die nacht niet in het woud gaan vertoeven om de vrees en de ontzetting te beproeven en te weten wat ze zijn.

En in de nacht van volle maan vestigde me in het eenzame woud. Onder een boom gezeten, hoorde ik een gazel die voorbijkwam, een twijgje dat van een boom viel, het geluid van de wind in het gebladerte. Ik dacht : nu gaat de angst komen, maar ik zal hem niet onbeweeglijk afwachten. Zodra hij komt, zal ik hem vlak in de ogen zien en hem beheersen.

De Leer van de Boeddha vraagt dat je de moed kunt opbrengen de 'dingen des levens' onder ogen te zien, de ogen niet af te wenden voor wat zich in de wereld afspeelt, maar vooral niet voor wat zich binnenin afspeelt.

Dan kan het licht worden rondom en in ons : dan is het vertrouwen in Wijsheid-en-Mededogen geen blind vertrouwen meer.

Er gebeurt geen mirakel van Bovenhand : er is geen Bovennatuurlijke Macht die ons plots het Grote Geluk komt schenken.

Onze pijn geneest niet wonderbaarlijk : de Leer is géén medecijn die ons geneest van ziek-zijn; de Leer toont ons hoe we kunnen genezen, welke de hulpmiddelen zijn.

De hulpmiddelen zijn Wijsheid-en-Mededogen : ook al kunnen we die geneesmiddelen niet zelf bereiden, we weten dat ze er zijn, en dat we ze kunnen bekomen, zomaar. Zomaar ? We moeten het wel willen weten, en aanvaarden in dankbaarheid. Dan keren we ons naar het Licht en is er geen duisternis meer.

Dan is er geen vrees meer een thuisloze te zijn in het donkere woud.

ZELFS AAN POPULIEREN KUN JE JE HECHTEN

Martine Strubbe

Achter onze tuin staat een 100 m lang populierenscherm. Twintig meter hoge bomen; hun zacht geritsel op een kalme zomernamiddag, hun razernij bij een zuidwesterstorm : deze bomen zijn een onuitputtelijke bron van geluk.

Vanuit onze woonkamer kijken wij op deze gebeurtenissen toe. De bomen vullen volledig ons raam, één grote symfonie van bewegend groen, gevat in een halve cirkel. De dharmaverdenkende, dwalen mijn ogen dan ook immer af naar de wriemelende kruinen van deze ritselpopulieren, soelaas voor ogen en geest.

Dit omkaderd beeld heb ik betekenis gegeven : een totaliteit van ontelbare fenomenen, die in hun ware natuur een eenheid vormen in de veelheid, een veelheid in de eenheid, een 'mini-dharmakaya'.

Ontelbare ragfijne blaadjes elk op unieke wijze waiend in de wind, elk blaadje zijn eigen tijd om te ontpoppen, te verkleuren, te vallen. Het geheel ervaar ik als statisch, onveranderlijk, en toch zit er, bij nader toezien, constante beweging in die onveranderlijkheid. Ik heb aldus van de populieren een upaya gemaakt, een symbool van de dharmaverdenking. Zo kan ik mij al jaren laven aan dit beeld, ik zie de dharmaverdenking winter en zomer, 's morgens, 's middags en ook 's nachts, dan hoor ik ze vooral door het open raam van mijn slaapkamer. De populieren zijn mijn leermeester geworden, mijn begeleider, mijn behoeder.

Verleden jaar werd het doodvonnis hierover uitgesproken : deze heerlijke bomenrij wordt binnenkort geveld. Beslissing van de gemeente. De populieren zijn zeer oud en kaprijp, en moeten vervangen worden. Twee dagen heeft dit nieuws mijn gedachten bedrukt. Hoewel ik de noodzaak van het kappen inzag, voelde ik mij toch ineens wat verloren, en een beetje angstig voor het nakend verlies van mijn 'dharmavrienden'. Totdat ik besepte dat ook in dit nieuwe gebeuren de dharma tot mij kwam : ik had mij gehecht aan de bomen, ik had ze mij toegeëigend. Zelfs aan een geschikt middel, dat ons constant de wetmatigheid van de verandering toont, kan men zich hechten ! Dit beseffende, kon ik mij openstellen voor de wondere situatie die zou ontstaan eens de kale hemel zichtbaar zou worden. Welke mogelijkheden zouden dan niet werkelijk kunnen worden, na de populieren...

Zo verloopt gans ons leven : we hechten ons aan al wat ons vertrouwd is, om het liefst nooit meer los te laten. Alsof we het ultieme bereikt hebben. Maar het ultieme wordt nooit bereikt ! Er komen altijd nieuwe situaties, en deze aanvaarden we meestal nooit zonder slag of stoot, we hebben altijd een korte (of langere) overgangperiode nodig. Soms aanvaarden we de verandering gewoon nooit. Spontaan conformeren aan dat wat niet anders kan dan gebeuren is moeilijk.

Leer ik het ooit ? Wellicht niet. Toch weet ik dat inhaken op het Vertrouwen dat de dharma over ons strooit niet verloren gaat : overheen ons leven komt het anderen ten goede ...

Namu Amida Butsu.

TER OVERWEGING

Bij zijn bezoek aan New York, begin mei, werd de Dalai Lama geconfronteerd met manifesterende (meestal Amerikaanse) Gelugpa-monniken. Op z'n Amerikaans droegen ze plakaten en spandoeken met daarop *"Dalai Lama, please give religious freedom"*. Het gaat 'm hier hoofdzakelijk over het verbod (sedert 1976) van de Dorje Shugden-cultus, een typische Gelugpa beschermgodheid. Dit verbod heeft geleid tot interne ruzies en sedert enige tijd is deze ruzie hoog opgelopen, tot gewelddaden toe, zegt men. En zelfs de politiek mengt zich ermee...

Deze wel vreemde manifestatie was voor Helen Tworokov, hoofdredactrice van het Amerikaans-boeddhistische tijdschrift *Tricycle* aanleiding om te schrijven :

"This allows us, as Westerners to ask, How do we bring this tradition into our society and our lives, and what is best left behind in Tibet or Japan ? Every Buddhist culture has elements we'd rather not import. Those of us from non-Buddhist backgrounds did not lay down one set of cultural baggage to pick up another."

In de Shugden-problematiek kunnen en willen we ons niet mengen. Maar Tworokovs woorden, die verdienen toch wel een overweging, niet ?

Shitoku

JODO SHINSHU OP HET INTERNET

Wie informatie zoekt over, of wereldwijde contacten wil leggen met Jodo-Shinshu, is er vandaag de dag geen probleem meer wanneer je over een computer met modem en internetaansluiting beschikt (en die zijn zowat overal te vinden, bibliotheken, gemeentehuizen, universiteiten, etc.). Toch hebben ook ervaren internet-gebruikers soms last om bepaalde 'sites' te vinden ondanks het aantal zoekmachines. Daarom hier een kort overzicht van de Jodo-Shinshu sites met hun adressen.

Allereerst 'surfen' we natuurlijk naar onze eigenste "Centrum voor Shin-Boeddhisme-page", zowat de enige nederlandstalige site betreffende Jodo-Shinshu, op dit moment nog redelijk beperkt...maar daar wordt aan gewerkt...zo vindt u er bijvoorbeeld de digitale versie van "Korte Presentatie van het Shin-Boeddhisme" van Shitoku A. Peel en de catalogus van "De Simpele Weg".

Adres: "<http://www.geocities.com/Athens/Delphi/3311>"

Ook heel informatief qua introducties over Jodo Shinshu is Rev. Al Blooms "Shin Buddhism in Modern Culture, a selfstudy course" te vinden op

"<http://www.aloha.net/~albloom/shinstudy/>"

Voor wie meer informatie omtrent adressen (zowel werkelijke als internetadressen) wenst is er Rev. Jerome Ducor's "Buddhist Resources Link Pitaka":

"<http://www.ville-ge.ch/musinfo/ethg/ducor/intro.htm>"

Voor een meer 'visuele' aanpak is er de "Pure Land Mandala" site van Rev. Hisao Inagaki met uitstekende informatie omtrent shin-boeddhistische iconografie:

"<http://www1.odn.ne.jp/pureland-mandala/index.html>"

De meest van deze sites hebben 'links' naar andere sites, zodat men daadwerkelijk van de ene Jodo-Shinshu site kan surfen....daarom....veel surfplezier....

JIKOJI-Nieuws

Hanamatsuri

Eindelijk eens mooi, maar toch iets te koud weer voor onze gebruikelijke viering van Boeddha Shakyamuni's geboorte, het Japanse Bloemenfeest.

Bijzonder verheugend daarbij was de deelneming van gasten uit Nederland en Duitsland, met bovendien daarbij ettelijke 'nieuwe gezichten'.

Zoals gebruikelijk werd de Baby Buddha royaal overgoten met zoete tee. Volgde daarop de even gebruikelijke potluck-lunch. En een sterk sangha-gevoel.

Yuho gaat naar Lotus-land

We konden het al 'n heel tijdje vermoeden : 'onze' Bruno gaat ons (voor ten minste ± een jaar) verlaten. Zijn Lotus-land heet Alaska. Daar zou hij de elanden, de kariboës, de grijze wolven, de Inuit en de Amerikanen onderrichten in de Leer van de Boeddha en in Shinrans *shinjin*.

Dit zal gebeuren in nauw overleg met Jikoji, als 'n soort 'bijhuis'. Maar toch met medeweten van en samenwerking met de *Buddhist Churches of America (BCA)*, die Bruno logistisch zullen volgen en bijstaan waar dit mogelijk is.

En ondanks het emotionele zwarte gat dat hij in Jikoji gaat nalaten, met daarbij de ettelijke organisatorische problemen die moeten ingevuld worden, hebben we voor hem onze meest oprechte wensen van vrede, geluk en tevredenheid klaarliggen.

En vanwege Shitoku zelf, een flinke knuffel voor Lotus Diana.

Vervolg op 't voorgaande

Rev. Yuho's vertrek brengt met zich mee dat - vanaf zeggen we 15 juni a.s. - zijn telefoonnummer en zijn Email-adres buiten gebruik vallen. Hopelijk vinden we dra hiervoor vervangoplossingen.

Ook de permanenties in Jikoji (nl. de maandag- en de woensdag-namiddagen) vallen weg. Toegegeven : ze hebben niet het gewenste

resultaat opgeleverd. Een andere formule hiervoor dient gezocht te worden.

Onze Jikoji-cursussen

Ondanks de afwezigheid van Yuho-Bruno, spreekt het vanzelf dat onze cursussen wel moeten voortgaan. Katrien, Patrick, Rutger en Martine kunnen niet alles op zich nemen : de lezingen binnen en buiten Jikoji, de colleges in de FVG, de bezoeken aan onze tempel van hele scholen en culturele verenigingen enz.

Maar ook op dit niveau is niemand onvervangbaar. Shitoku is er trouwens van overtuigd dat de lacunes van Bruno's vertrek kunnen en zullen overbrugd worden.

In volgende EKO (september) hopelijk meer details hierover. Blijkbaar is evenwel dat we de beproefde formules : (1) een lezingenreeks voor algemeen geïnteresseerden (bv. Introductie tot het Boeddhisme), naast (2) een serie voor gevorderden, blijven aanhouden.

De Simpele Weg

Onze publicatie-arm blijft niet stilzitten. Een directe nieuwe realisatie is Katrien Haemers' documentatiemap '*De Leer van de Boeddha / zoals hij werd verkondigd... zoals hij wordt gehoord*'. Deze map (75 p. A4) werd opgezet als documentatiemateriaal bij onze lezingen en cursussen. Belangstellenden (buiten de geregistreerde cursisten) kunnen deze map verwerven tegen storting van BEF 200,- (port inbegrepen) op rekening 408-2075891-59. Opgelet: de oplage is en blijft uiterst beperkt.

Een verder uitgewerkte versie zal later in boekvorm uitgebracht worden. U hoort er nog van.

Nog een ander nieuw DSW-initiatief : de creatie van een reeks *Jikoji-Cahiers*, publicaties met een omvang van 30 tot 80 pagina's. Hiervoor liggen twee titels al vast (waarvoor reeds ISBN-nummers en drukbestekken aangevraagd werden), maar deze reeks zal verder uitgewerkt worden. Ons Centrum beschikt immers over voldoende materiaal om drie

eeuwen lang waardevolle originele werken te blijven publiceren.

De Simpele Weg wil immers zoveel mogelijk oorspronkelijke Shin-boeddhistische en aanverwante korte en langere teksten uitbrengen, meestal in het Nederlands, maar ook in het Engels of in een andere westerse taal. En bij voorkeur geen vertalingen, tenzij van basisteksten (Sanskriet, Chinees, Japans...) die totnutoe niet in 't Nederlands beschikbaar zijn. In deze lijst vermeldt ons verlangenlijstje *Mattosho, Jodo-wasan, Gobunsho* ...

Er zijn overigens genoeg uitgeverijen, zeker in Nederland, die gerenommeerde werken en 'vlotleesbare inleidingen' over het Boeddhisme uitbrengen. De Simpele Weg mikt naar een meer academisch, moeilijker leesniveau.

Op het risico als "elitair" bestempeld te worden.

Je moet het toch maar riskeren...

B.U.B.

Sponsort een ontmoetingsdag 'Het boeddhisme tegemoet', die zal gehouden worden op zondag 13 september in het Tibetaans Instituut Yeunten Ling te Hoei, vanaf 10 uur. Het programma omvat ceremonies, voordrachten, info-stands en muziek en dans uit 'boeddhistische' landen. De toegang is gratis.

Een meer gedetailleerd programma is beschikbaar in ons Centrum. Voor verdere informatie : B.U.B.-zetel / Tibetaans Instituut / Kruispadstraat 33 / 2900 Schoten.

ROOSTER DER BIJEENKOMSTEN
Zomer 1998

Di 02.06 19.30 Sambutsuge (K)
Di 09.06 19.30 Juseige (M)
Di 16.06 19.30 Shoshinge (Y)
Di 23.06 19.30 Junirai (Ru)
Di 30.06 19.30 Amida-kyo (P)

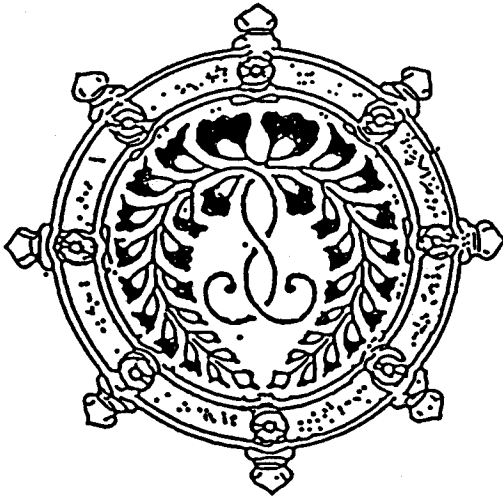
Di 07.07 19.30 Sambutsuge (Ré)
Di 14.07 19.30 Juseige (K)
Di 28.07 19.30 Junirai (M)

Di 04.08 19.30 Amida-kyo (Ru)
Di 11.08 19.30 Sambutsuge (P)
Zo 16.08 10.30 O-Bon - Shoshinge ¹
Di 25.08 19.30 Juseige (Ré)

Di 01.09 19.30 Junirai (K)
Di 08.09 19.30 Amida-kyo (M)
Di 15.09 19.30 Sambutsuge (Ru)
Zo 20.09 10.30 O-Higan - Shoshinge ²

¹ Gedachtenis van de Overledenen

² Herfstviering

J I K O J I

Tempel van het Licht van Mededogen

CENTRUM VOOR SHIN-BOEDDHISME v.z.w.
Pretoriastraat 68
2600 Antwerpen-Berchem

Tel. (Sh.A.Peel)

03/218 73 63

Fax

03/281 63 33

Verantw. uitgever : Sh.A.Peel - Leemputstr. 10 - 2600 Antwerpen-Berchem

° Centrum v. Shin-Boeddhisme & De Simpele Weg

Overname toegelaten mits bronvermelding en bewijsexemplaar

Drukkerij Copymatic - 2600 Berchem